

SAMHÄLLSBYGGNADSENHETEN
Kulturmiljö
Patrick Björklund
Telefon 021-19 51 28
patrick.bjorklund@lansstyrelsen.se

Enligt sändlista

Delgivningskvitto

Byggnadsminnesförklaring av Karmansbo bruk omfattande delar av Karmansbo bruk på fastigheterna Karmansbo 1:4 – del av, Karmansbo 1:56 och Täkten 1:47 (1+2), Heds socken, Skinnskattebergs kommun

(2 bilagor)

Beslut

Länsstyrelsen förklarar, enligt 3 kap 1 § lagen (1988:950) om kulturminnen mm (KML), rubricerade fastigheter med tillhörande byggnader och anläggningar som byggnadsminne. Byggnader och anläggningar är markerade som nr I – IX på bifogad karta, se bilaga 1.

Med stöd av 3 kap 2 § lagen (1988:950) om kulturminnen mm (KML) meddelar Länsstyrelsen följande skyddsbestämmelser:

1. Byggnaderna I, II, III, IV, V, VI, VII, VIII och IX, markerade på kartbilaga tillhörande beslutet får inte rivas, flyttas eller till sitt yttre byggas om eller på annat sätt förändras.
2. I byggnaderna I, II och III, markerade på kartbilaga tillhörande beslutet, får inte planlösning och/eller stomme ändras. Ej heller får åtgärder vidtas som medför ingrepp i eller förändring av fast inredning, tekniska installationer, vattenförsörjningssystem tillhörande smedjorna (I och III) samt fast maskinell utrustning.
3. I byggnaderna IV, V, VI, VII, VIII och IX, markerade på kartbilaga tillhörande beslutet får inte stomme rivas, flyttas eller på annat sätt förändras.
4. Byggnad X och anläggning XI markerade på kartbilaga tillhörande beslutet, samt vattentub mellan dessa får inte till sitt yttre ändra karaktär.
5. Byggnader och anläggningar ingående i punkt 1, 2, 4 och 6 ska underhållas så att de inte förfaller. Vård- och underhållsåtgärder ska utföras på ett sådant sätt att det kulturhistoriska värdet inte minskar.
6. Skyddsområdet, som på kartbilagan avgränsas med en streckad linje, ska hållas i ett sådant skick att byggnadsminnesområdet med dess innehåll, karaktär och utseende inte förvanskas. Inom skyddsområdet får ytterligare

2013-02-15 beslöt Sh
hoppas till If: BM-reg An
jh

byggnader och anläggningar inte uppföras. Strömarmar, kallmurade stenpartier, gångbro och kanaler får inte ändra karaktär.

Redogörelse för ärendet

Fråga om byggnadsminnesförklaring av Karmansbo bruk (Karmansbo 1:4 och Tälten 1:47, 1+2) väcktes den 3 juni 2003 av Föreningen Karmansbo bruksmiljö.

Under år 2012 fördes samtal med fastighetsägaren till Karmansbo 1:56 om att även denna fastighet som inrymmer ett komplex av fd arbetarbostäder tillhörande bruket ska ingå i byggnadsminnet.

Länsstyrelsen lät utföra en kulturhistorisk utredning för hammarsmedjan, kolhuset, klensmedjan och kraftverket år 1998 (Utredning inför byggnadsminnesförklaring. Stångjärnssmedjan vid Karmansbo bruk, Heds sn, Skinnskattebergs kommun). Länsstyrelsen i Västmanlands län 1998). Denna kompletterades år 2007 med ett utredningstillägg (Karmansbo länshiresmedja, Kulturhistorisk utredning, Västmanlands läns museum, 2007). De fastigheter som berörts av utredningarna är Karmansbo 1:4 och Karmansbo 1:47 (1+2). Länsstyrelsen har under ärendets beredning konstaterat att bebyggelsen på fastigheten Karmansbo 1:56 innefattar kulturhistoriska miljöer av högt autenticitetsvärde som tydligt är kopplade till industribebyggelsen på de tidigare nämnda fastigheterna. Alla fastigheter i skyddsområdet rymmer således bebyggelse och miljöer med höga kulturhistoriska värden.

Muntliga samråd med samtliga fastighetsägare fördes under år 2012 rörande förutsättningarna för en byggnadsminnesförklaring. De muntliga samråden resulterade i ett skriftligt förslag till skyddsföreskrifter och geografiskt skyddsområde. Länsstyrelsen sände förslaget på remiss till berörda fastighetsägare, Riksantikvarieämbetet, Västmanlands län museum och Skinnskattebergs kommun under sommaren 2012.

Riksantikvarieämbetet har meddelat att man inte avser svara på remissen och hänvisar till Länsstyrelsens samlade bedömning. Samtliga övriga remissinstanser har ställt sig positiva till en byggnadsminnesförklaring. Vissa sakförhållanden rörande framtida fastighetsnyttjande och underhåll har framförts av fastighetsägarna. Inget av det framförda har renderat behov av att revidera det remissade förslaget om skyddsföreskrifter eller skyddsområdets utbredning. De framförda sakförhållandena ska hanteras som icke tillståndskrävande underhållsåtgärder alternativt ska enligt praxis prövas i tillståndsprövning som särskilda skäl.

Förslaget har även sänts på remiss internt inom Länsstyrelsen. De synpunkter som framkommit kan hanteras enligt ovan och renderar inte behov av att revidera skyddsföreskrifterna eller skyddsområdet.

Motivering

Bakgrund och kulturhistorisk värdering

Karmansbo bruksmiljö utgör en mycket välbevarad bruksmiljö tidigast känd från år 1584. Bruket har haft glansperioder under senare delen av 1700-talet och under andra halvan av 1800-talet. Bruket har genomgått ett stort antal förändringar över tid och dess historik är välbeskriven i minst två utredningar (se ovan). Flera av de mest genomgripande förändringarna kan kopplas till dessa två perioder.

Smidesverksamheten och smedjan har varit av stor betydelse för Karmansbo samhälles utveckling och är det än idag. I Lancashiresmedjans närhet och i det planerade skyddsområdet finns välbevarade arbetarbostäder med tillhörande ekonomibyggnader och uthus, klensmedja, kolhus, äldre dammanläggning och flera vattenanläggningar som kanaler, strömmarmar och kraftstation. Omedelbart norr och öster om hammarsmedjan har flera kolhus och en byggnad för lagring av tackjärn funnits. Utanför det tänkta skyddsområdet finns i Karmansbo på olika distanser, Karmansbo herrgård (1759), brukskontor (sent 1700-t), disponentbostad (1880-t), arbetarbostad (ev 1700-t), fd järnvägsstation och fd tegelbruk (båda tillkomna under andra halvan av 1800-t).

Bebyggelsen inom skyddsområdet fick sin huvudsakliga utformning under 1800-talet även om äldre byggnadsdelar än så finns ingående i flera av byggnadsminnets byggnader. Sammantaget utgör den samlade bebyggelsen i skyddsområdet en kontext som kärnfullt förmedlar bilden av verksamheten vid ett bergslagsbruk. Betydelsen ligger främst i ett miljö- och identitetsskapande perspektiv med höga symbol-, identitets-, och miljöskapande värden samt höga dokumentvärden vad gäller teknik-, social- och samhällshistoria.

Hammarsmedjan översvämmades 1977 och led svåra skador i samband med det. 1983 utbröt en brand som skadade bla tak, vattenrännor och andra träkonstruktioner i smedjan. Staten gjorde därefter tillsammans med kommunen omfattande restaureringsinsatser för att återställa hammarsmedjans byggnadskonstruktioner och dess smidesfunktion. Volvo AB bidrog till iordningställandet av den maskinella utrustningen.

Karmansbo smedja med angränsande miljö är i vissa hänseenden unik, inte bara lokalt och regionalt utan nationellt och sannolikt internationellt. Hammarsmedjan i sig uppvisar mycket höga kulturhistoriska värden med en fysiskt avläsbar byggnadsutveckling från början av 1600-talet fram till idag. Den har även byggnadsteknikhistoriska värden. Lancashiresmedjan har en i det närmaste helt bevarad historisk maskinell utrustning som till stora delar är möjlig att visa i drift, med produktion från smälta till råskenor. Något som i dagsläget bara går att se i Karmansbo. Anläggningen var helt driven med vattenhjul och en vattenturbin till år 1954. Bruket drevs dock vidare till år 1958 då det lades ned men då enbart med hammaranläggningen vattenhjulsdriven. Det ger smedjan ett mycket högt teknikhistoriskt värde.

Hammarsmedjans värden förstärks av autenticitet, sällsynthet och ett stort pedagogiskt värde. Produktionsutrustningen är i varje enskilt fall sällsynt och tillsammans kan den grovt jämföras med högst en handfull miljöer i landet. Det teknikhistoriska värdet förstärks av höga kontinuitets- och traditionsvärden genom den vattenhjulsdraft som fortfarande är möjlig att använda. Smedjan är den sist bevarade i Skinnskattebergs bergslag och nationellt utgör den en klass för sig genom sin ålderdomliga karaktär och vattenhjulsdraft. Det är av stort kulturhistoriskt värde att anläggningen till del fortfarande kan drivas enbart med vattenhjul. I detta sammanhang är dammens vattenspegel, dammanläggningen, kanal- och rännsystem samt forssträckan av väsentlig vikt för att förstå och förklara dessa sammanhang. De har dessutom avgörande miljöskapande betydelse.

Bruksarbetarbostäderna med dess uthus norr om smedjeområdet har höga dokumentvärden och är exteriört till stora delar autentiska från brukstiden. Interiört är stommarna i stort bevarade. I Långa raden (IV) finns även en tidstypisk museilägenhet i mitten av byggnaden. Bostadskomplexet utgör en självklar koppling till industrianläggningen då de visar hur ett bergslagsbruk generellt var uppbyggt med industri och personalbostäder tätt intill varandra.

Inom hammarsmedjans område finns två viktiga komplementbyggnader bevarade, kolhuset samt klensmedjan. I kolhuset lagrades en del av de stora mängder kol som fördes till bruket för den kontinuerliga driften av hammarsmedjan. Fram till de nu rivna övriga kolhusen öster härom har järnvägsspår gått från den smalspåriga järnvägen Köpings- Uttersberg- Riddarhyttans järnväg som passerade Karmansbo från 1866 tom 1960-talet. Kolhuset är exteriört välbevarat från uppförandetiden och har stort miljöskapande- och dokumentvärde. Interiört kan byggnadens kulturhistoriskt värdefulla stora förvaringsvolym upplevas trots modern inbyggd serveringsfunktion.

Söder om hammarsmedjan är en klensmedja för produktion av smidesprodukter för jord- och skogsbruk samt till hammarsmedjans eget behov av smidesföremål. Byggnaden är exteriört och interiört välbevarad från uppförandetiden och har stort miljöskapande- och dokumentvärde. Smidesverksamhet förekommer i byggnaden.

Söder om klensmedjan uppfördes år 1942, på den lilla i ån bildade halvön, en kraftstation i renodlad funkisstil men anpassad till bruksområdets arkitekturstil. Byggnaden med sin tillförseltub för vatten ger ett starkt miljöskapande intryck och utgör därför en väsentlig del i den samlade bruksmiljön.

Dammanläggningen av okänd ålder, men förbättrad och kontinuerligt hävdad, ger likaså både ett miljömässigt och kontinuitetsmässigt viktigt intryck. Dess funktion som vattenhållande är väsentlig för driftmöjligheten av hammarsmedjan. Att den dessutom i grunden utgörs av en äldre anläggning med tydlig koppling till bruket gör den kulturhistoriskt viktig.

Det stora obebyggda skyddsområdet sydöst om bebyggelsen motiveras genom att det idag utgör ett närområde som topografiskt hör till den samlade upplevelsebara kulturhistoriska bruksmiljön. Här har dessutom tidigare funnits bebyggelse kopplad till bruket.

Länsstyrelsen har i beredningen bedömt att nedan nämnda delar ska ingå i byggnadsminnet oaktat att delar av bla hammarsmedjan rekonstruerats i sen tid. Motivet är att anläggningen som sådan kan betraktas som så synnerligen märklig att de senare tillskotten kan anses ingå i brukets utpekade kulturhistoriska värden. Länsstyrelsen menar av den anledningen att skyddsföreskrifterna omfattar relevant skydd oaktat byggnadsdelarnas inbördes ålder och tillkomstbakgrund.

Beskrivning

Byggnadsnummer hänför sig till skyddsområdeskartan.

I	<i>Hammarsmedja och valsverk.</i> Innefattande byggnadsdelar från 1600-talet, huvudsakligen uppförd under 1800-talet. Bevarad och delvis funktionell maskinutrustning. Vattenränna. Delvis rekonstruerad under 1900-talets senare del.
II	<i>Kolhus.</i> För förvaring av främst stenkol. 1800-talets senare del.
III	<i>Klensmedja.</i> Uppförd 1803. Innefattande bla ässja, fasta arbetsbänkar, snickerier och två bälgar. Helt utrustad med smidesverktyg.
IV	<i>Långa raden.</i> Arbetarbostäder. Ursprungligen två byggnader från 1793, ihopbyggda på mitten ca 1890.
V	<i>Drängstugan.</i> Uppförd 1893 som smeddrängbostad.
VI	<i>Ladugårdsbyggnaden.</i> Ursprungligen från 1700-talet. Halva byggnaden brukades som ladugård och andra halvan som arbetarbostad. Återuppfördes som bostadshus i två våningar med 16 lägenheter efter brand 1884.
VII-VIII	<i>Uthus,</i> tillhörande smedsbostäderna. Sent 1800-tal.
IX	<i>Avträdesbyggnad.</i> Sent 1800-tal.
X	<i>Kraftstation.</i> Uppförd 1942.
XI	<i>Dammanläggning.</i> Uppförd under 1800/1900-talet.

Länsstyrelsens samlade bedömning

Karmansbo bruk utgör en sammahållen miljö med höga kulturhistoriska värden. Dessa värden består främst i höga dokumentvärden vad gäller byggnads-, social-, teknik- och samhällshistoria men även ett miljö- och identitetsskapande perspektiv med höga symbol-, identitets-, och miljöskapande värden. Karmansbo bruk uppfyller väl kraven i 3 kap 1 kap KML – ”synnerligen märklig genom sitt kulturhistoriska värde” – för att få förklaras som byggnadsminne.

Övriga upplysningar

Länsstyrelsen lämnar råd och anvisningar för byggnadsminnets underhåll.

Om det finns särskilda skäl får Länsstyrelsen enligt 3 kap 14 § KML lämna tillstånd till att byggnadsminnet ändras i strid mot skyddsbestämmelserna.

Enligt 3 kap 21 § KML gäller detta beslut omedelbart även om det överklagas.

Detta beslut kan överklagas hos Förvaltningsrätten i Uppsala enligt bilaga 2 (Formulär 29)

I ärendets slutliga handläggning har deltagit
Landshövding Ingemar Skogö, beslutande, och
antikvarie Patrick Björklund, föredragande, samt
chefsjurist Caroline Wall

Ingemar Skogö

Patrick Björklund

Bilaga:

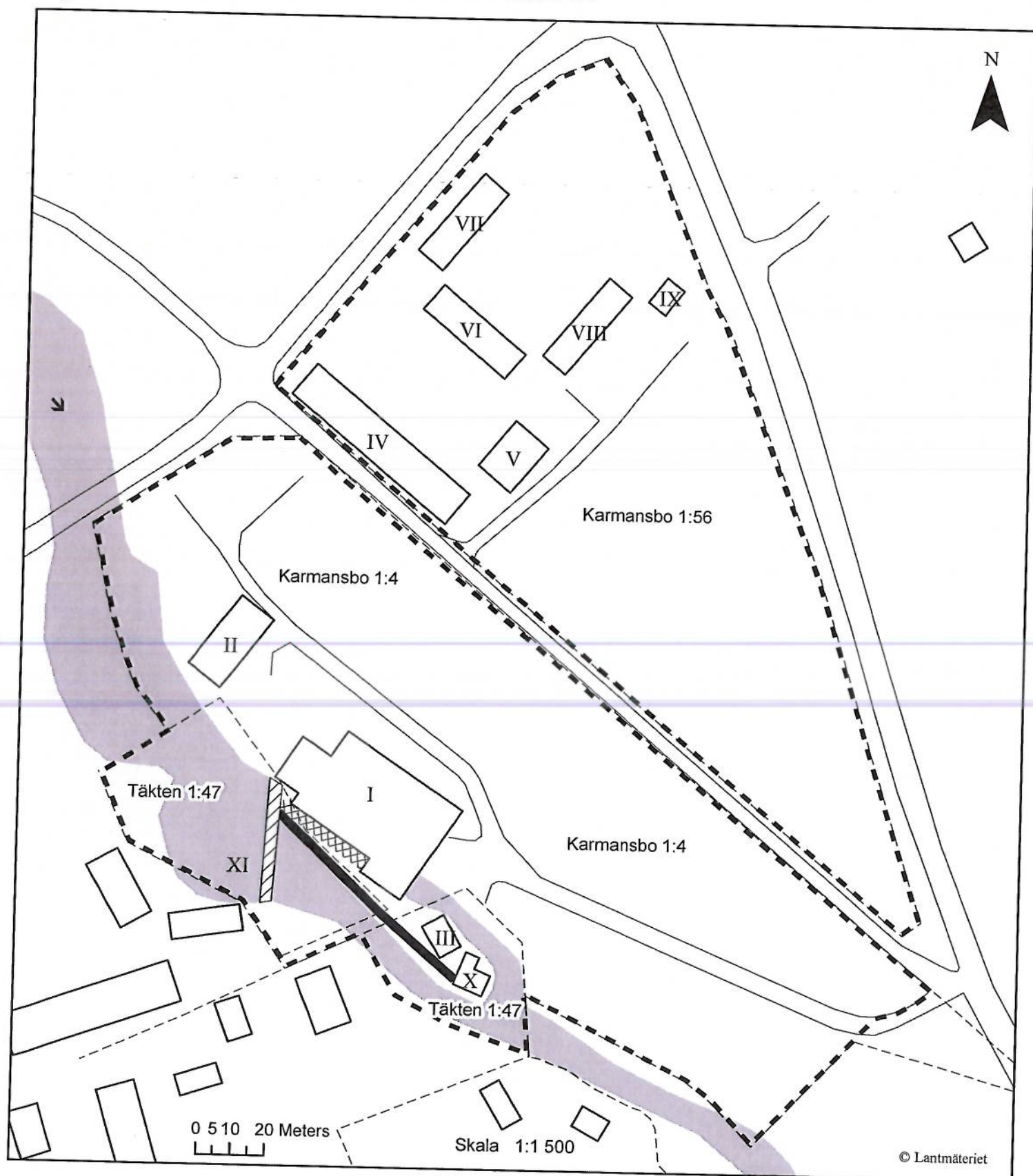
1. Karta visande byggnadsminnet och dess skyddsområde.
2. Överklagandeanvisning (Formulär 29)

Sändlista:

Skinnskattebergs kommun, Box 101, 739 22 Skinnskatteberg
Mälarenergi Vattenkraft AB, Box 19, 734 21 Hallstahammar
Patrick Mattsson, Bergåsg 11, 725 91 Västerås
Riksantikvarieämbetet, Box 5405, 114 84 Stockholm
Lantmäterimyndigheten, Inskrivningsenheten

Kopia till:

Västmanlands läns museum, Karlsgatan 2, 722 14 Västerås
Föreningen Karmansbo vänner, Långa raden, Karmansbo, 730 30 KOLSVÄ
Tekniska museet, Stockholm
Lst internt: Lh, Me, Ne, Plan, Rätts, Lbe

Hänvisning till skyddsbestämmelse

I Hammarsmedja	VII Uthus
II Kolhus	VIII Uthus
III Klensmedja	IX Utedass
IV Långa raden	X Kraftstation
V Drängstugan	XI Dammanläggning
VI Ladugårdsbyggnaden	

Teckenförklaring

Damm	Gräns för skyddsområde
Hedströmmen	Vattenränna
	Vattentub
	Fastighetsgräns